

gjenopprette det russiske herredømmet og at han ønsker å ta hevn over dem som bidro til å ødelegge sovjetimperiet er jeg mindre begeistret for. Hvis slike teorier allikevel skal presenteres bør de diskuteres og belyses i mye større grad enn det Færseth gjør.

Gjennomgående vil jeg si at boken viser at dette er en konflikt som opprinnelig handlet om politisk uenighet, men at fordommer nå skapes og etniske skillelinjer konstrueres. Vi får innsyn i hvordan de ulike sidene i konflikten har ulik forståelse av landets historie og hva krisen skyldes – og at disse forskjellene bare blir større. Samtidig savner jeg de litt mer dyptgående diskusjonene og problematiseringene. I en konflikt der så mye dreier seg om oppfatninger og misoppfatninger burde Færseth ha utfordret samtalepartnerne sine mer om hva de legger i uttrykk som, for eksempel, at regjeringen i Kiev er fascistisk. Oppsummerende vil jeg allikevel si at dette er en god og nyansert bok om konflikten i Ukraina, men den passer kanskje best for dem som ikke har noen betydelige faglige forkunnskaper om konflikten eller landet generelt.

Mediated Post-Soviet Nostalgia

Ekaterina Kalinina

Södertörn Doctoral Dissertations

Stockholm: Södertörn University 2014

271 sidor. ISBN 9789187843082

Recenserad av **Jukka Gronow** [professor emeritus, Helsingfors universitet, jgronow@mappi.helsinki.fi]

Många medborgare i Östeuropa har utan tvivel upplevt de politiska och ekonomiska förändringarna efter socialismens fall med de påföljande sociala turbulenserna som traumatiska. Det är inte förvånande att de gett upphov till olika yttranden av personlig och kollektiv nostalgi, som redan har varit föremål för flera intressanta sociologiska analyser och diskussioner. Sovjetnostalgin, i dess olika former, tycks vara en allt viktigare nyckel till vad som pågår i politiken och kulturlivet i Ryssland idag. Den utnyttjas flitigt i dagens officiella propaganda. Svetlana Boyms *The Future of Nostalgia* (New York 2001) teoretiserade om nostalgin i nutida litteratur och kultur, inspirerad av det postsocialistiska kulturella läget. Den har, tillsammans med Boyms övriga studier, varit en viktig inspirationskälla till Ekaterina Kalininas doktorsavhandling.

Detsamma gäller Alexei Yurchaks *Everything was forever, until it was no more* (2006), som analyserade den sista socialistiska generationens mentalitet och ställningstaganden i förhållande till ett förflutet som plötsligt bara försvann. Kalinina refererar däremot inte till en annan viktig bok, Serguei Oushakines *Patriotism of Despair* (2009), som undersökte vilka spår Sovjetimperiets försvinnande lämnat i vanliga människors mentalitet och ställningstaganden över det förflutna, nutiden och framtiden. (Kalinina är väl bevandrad med Oushkines övriga studier och är överlag mycket väl insatt i sitt forskningsområde.)

Som dessa exempel på tidigare studier visar är Kalinina ingalunda den första eller den enda inom sitt forskningsområde. Vad som imponerar i hennes studie, utöver de många intressanta, systematiska analyserna av kulturprodukter som präglas av nostalgin, är att hon analyserar på vilket sätt och i vilken mån nostalgin kommer till uttryck inom ett flertal mycket olika kulturfält, från restauranger till mode, från privata museer till internets diskussionsföra, från teaterföreställningar till tv:s talkshower och dokumentärprogram. Kalinina kallar dessa exempel för den medialiserade (*mediated*) nostalgin. Tyngdpunkten i hennes analys ligger i den visuella kulturen och inte till exempel i litteraturen. Förutom en kartläggning av nostalgin inom olika slags visuella media, har avhandlingen ytterligare ett forskningsuppdrag: hur nostalgin har förändrats under de sista två decennierna.

Kalininas studie täcker ett brett område av medialiserad kulturproduktion och identifierar parallella utvecklingsspår i mycket olika kulturella fält. Hon nöjer sig ändå inte med att grundligt analysera olika kulturprodukter, utan har också intervjuat deras skapare och producenter om deras uppfattning om nostalgins roll. I mindre utsträckning har hon också uppmärksammat reaktioner som förekommit i rysk offentlig diskussion kring hennes eget forskningsobjekt. Hennes tolkningar är rika och balanserade. Undersökningen har dock en stor begränsning: Kalinina har inte gjort någon systematisk ansats att redogöra för hur mottagarna, den ryska publiken, egentligen tolkar och upplever den postsovetjetiska, medialiserade nostalgin i dessa kulturprodukter. Begränsningen är medveten och mycket förståelig. En sådan analys skulle ha varit metodiskt problematisk, för att inte tala om datainsamlingens praktiska omöjlighet med tanke på att hennes empiriska fall redan hör till historien. Å andra sidan har vanligt folk deltagit aktivt i skapandet av flera av dessa produkter, som till exempel i tv:s talkshower eller interaktiva teaterföreställningar. Det mest interaktiva

av Kalininas exempel är ett internetforum, på vilket deltagarna spontant kan berätta om sina egna barn- och ungdomsupplevelser från Sovjettiden. Även den redigeras och temana fastslås av en professionell redaktion som också ger dem ut i bokform.

Författaren är mycket väl medveten om att varje produkt kan tolkas och upplevas på många olika sätt i synnerhet vad gäller nostalgins karaktär. Att igenkänna någonting som nostalgiskt förutsätter en viss inställning eller emotionell beredskap samt ett tämligen starkt känslomässig engagemang och en resonans hos mottagaren. I den diskussion om nostalgin som Kalinina redogör för, finns flera olika förslag till klassificering av nostalgilupplevelser. Utöver den enkla uppdelningen i personlig och kollektiv nostalgi, följer Kalinina i sina tolkningar främst Boyms förslag genom att skilja mellan reflekterande nostalgi, som tillåter även ironiserande tolkningar, och restaurerande nostalgi, som förhåller sig idealiserande till det förflutna och vill återskapa dess harmoni eller ordning, och som presenteras som en motvikt till nutidens störande kaos. Goda exempel på det första slaget var moderiktningar bland Sovjetungdomen, som använde officiella, heliga Sovjetsymboler i sin klädsel, men samtidigt distanserade sig ironiskt från dessa symboler genom att placera dem i en ovanlig kontext.

Ett annat av Kalininas exempel från tidiga 90-talet var temarestauranger i flera storstäder. De var ett slags privata museer med sina spontant tillkomna, osystematiska kollektioner av Sovjetmemorabilia som skapade en atmosfär som kunde upplevas som både hemtrevlig och distanserande. Dessa föremål och symboler väckte i medborgare, som hade levt sina bästa ungdomsår under Sovjettiden, minnen med starka, blandade känslor. Kalinina betonar med rätta deras lätt ironiserande aspekter, men de kunde tolkas både som reflekterande och restaurerande nostalgi. Tolkningsambivalensen är större i fallet den välkända nutida modeskaparen Anna Shapalova, som Kalinina lyfter fram. Shapalova har varit aktiv i Putins ungdomsrörelse och ger öppet politiska utlåtanden om den ideologiska betydelsen av sina modeskapelser. Allt tyder på att hon, med hjälp av sin konst, vill stödja det statliga projektet att förstärka den patriotiska ideologin. Vissa av hennes utlåtanden är ändå överdrivna i sin beundran av den stora ledaren. Enligt Shapalova är Putin en perfekt älskare och en förebild för den äkta mannen. Som Kalinina tolkar det gör Shapalovas naiva beundran det omöjligt att avgöra om hon menar allvar eller egentligen vill håna Putins personkult. Båda tolkningar är tydligen möjliga.

Det tolkningsutrymme som kännetecknar alla kulturprodukter, hindrar inte Kalinina att ta ställning till avhandlingens andra huvudfråga om förändringar i nostalgins karaktär i Ryssland under de undersökta tjugo åren. Enligt henne har en tydlig förskjutning skett från den reflekterande till den restaurerande nostalgin, vilket den statliga patriotiska diskursen flitigt utnyttjar. Politisk-ideologisk utveckling under Putins regim, i synnerhet under hans tredje period vid makten, gör Kalininas tolkning trovärdig. Bland Kalininas tidiga exempel från 90-talet är det svårt att hitta uttryck för en ren restaurerande nostalgi. Efter sekelskiftet är det i sin tur svårare att identifiera spontana försök att synliggöra det förlorade Sovjetlivet. Privata nostalgiprojekt har lagts ner eller förstatligats. Putins regim vill allt mera kontrollera den nationella historietolkningen. Å andra sida hindrar den inte kommersiellt utnyttjande av Sovjettidens symboler, som har positiv emotionell resonans i medborgarnas medvetande. Atingen säljer nostalgin bra eller anses den vara nyttig i skapandet av en homogen nationell kultur, som vilar på föreställningar från Rysslands och Sovjetunionens storhetstider, och sammanför paradoxalt det ortodox-imperialistiska Ryssland med det ateistiska Sovjetunionen.

Den viktiga frågan som Kalininas mycket intressanta kulturanalyser aktualiserar, är om man kan dra slutsatser från ett urval kulturella produkter om en historisk periods tidsanda och dess förändringar. Många av Kalininas exempel har utan tvivel fått stor popularitet. Detta gäller i synnerhet tv-program, talkshower, musikprogram och dokumentärfilmer, som har visats under »prime time» för miljoner tittare i Ryssland. Men kan man verkligen påstå att just dessa har varit representativa för sin tid? Kalinina ger också exempel från en och samma period som skiljer sig från varandra i sin nostalgikaraktär, men antar att deras relativa betydelse har förändrats under den undersökta perioden. I en sådan tolkande kulturkritik finns faran att man hittar vad man letar efter och försummar andra lika viktiga objekt som kunde peka åt ett annat håll, utan att för den skull göra sig skyldig till en överdrivet tendensiös läsning. Den stora frågan är huruvida Rysslands nutida kultur präglas av nostalgi mer än andra länders? Både personlig och kollektiv nostalgi, längtan efter de förlorade oskuldsåren, utnyttjas av såväl politiker och kommersiella kulturproducenter överallt i världen vädjande åtminstone till åldrande befolkningsgrupper. Svetlana Boym påstod rentav i *The Future of Nostalgia*, att vår kultur lider av en nostalgiepidemi. Nostalgien har säkert större möjlighet att blomstra efter drastiska historiska

omvändningar, som opplevts som traumatiska av många och aldrig bearbetats ordentlig. Sådana präglar den före detta Sovjetunionen. Enligt Oushakine är »politics of despair» en rådande inställning i landet. Sovjetunionens fall var ju för Vladimir Putin, som Kalinina citerar, det förra seklets största geopolitiska katastrof.

Kald krig – varme mennesker. Ny pomorhandel med Sovjet-Russland 1978–2003

Kåre Karlstad

Sandnes: Commentum forlag 2014

247 sider. ISBN 9788282332590

Anmeldt av **Espen Smith-Meyer** [master i moderne russisk historie, espen@smith-meyer.net]

Dette er Kåre Karlstads historie om sin egen handel med Sovjetunionen og Russland, og er med det en beretning om en spennende del av norsk handelshistorie. At det foregikk vellykket norsk handel med Sovjetunionen er ikke viden kjent, og slikt sett bidrar Karlstad med viktig folkeopplysning. Undertittelen viser tilbake til den norsk-russiske pomorhandelen ca. 1700–1917, og parallellen er berettiget: Karlstad bygget etter hvert opp en omfattende handel med vår nabo i øst, i en tid de færreste i Norge tenkte på Sovjetunionen som en partner.

I 1980 etablerte Kåre Karlstad sitt handelsselskap Pomor Nordic Trade A/S (PNT), og kom med det ordentlig i gang med sin handel med Sovjetunionen. Inspirasjonen kom blant annet fra finske handelskompanier som drev byttehandel med sovjeterne. PNT måtte i begynnelsen drive handel via nettopp Finland, fordi den norsk-sovjetiske grenseovergangen i Sør-Varanger var stengt. Grensen ble åpnet i 1983, og Karlstad unnlater ikke å fortelle grundig om sin egen rolle i dette.

Med åpningen av grensen kunne PNTs virksomhet utvides. Den bestod av en form for byttehandel med det sovjetiske utenrikshandelsselskapet Lenfintorg, der sovjeterne først og fremst leverte trevirke fra Sibir til PNT og fikk vestlige handelsvarer tilbake (mat, motorsager etc.). Det ble ikke byttet vare for vare, i stedet opparbeidet man kreditt på den ene eller den andre siden av avtalen. Karlstad skriver at PNT videresolgte delvis foredlet tre-